

ELS EFECTES DE LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL AL PRÒXIM ORIENT

Les tensions que la Primera Guerra Mundial va desencadenar al món àrab continuen sent tan pronunciades com sempre.

El segle de la violència

La Primera Guerra Mundial potser es va acabar el 1918, però la violència que va provocar al Pròxim Orient encara no s'ha acabat. Unes fronteres arbitràries traçades pels interessos de les potències imperials han deixat un llegat que la regió no ha estat capaç de superar.

Damasc, tercer any de guerra civil: la quarta divisió de l'exèrcit sirianès s'ha atrinxerat a la muntanya Qassioun, l'indret on es diu que Caïn va matar el seu germà Abel. Experts en balística de les Nacions Unides diuen que els projectils de gas verinós que van caure als suburbis de Damasc de Muadamiya i Ain Tarma el matí del 21 d'agost de 2013 es van disparar des

d'algun emplaçament de la muntanya. Unes 1.400 persones van morir en l'atac. Des de l'inici del conflicte, més de 100.000 persones han perdut la vida en el conflicte.

Bagdad, a l'antic barri del palau passant el punt de control conegut com la porta dels assassins: dos anys després de la retirada nord-americana, els iraquians tornen a controlar totalment

l'anomenada Zona Verda, situada en un revolt tancat del riu Tigris. És el barri de Bagdad on els nord-americans es van refugiar quan el país que ocupaven va degenerar en un caos homicida. Actualment, la situació no és gaire millor. A l'altre costat del mur, a la zona vermella, la mort s'ha convertit altre cop en un fet habitual. L'any passat hi va haver més de 8.200 víctimes mortals.

Beirut, capital del Líban i un lloc molt estimat per tots els àrabs: durant molt de temps, la ciutat ha estat un punt neuràlgic de la vida i la lluita àrabs. Devots contra laics, musulmans contra cristians, xiïtes contra sunnites. Amb conflictes a Líbia i Síria, disturbis continuats a Egipte i l'Iraq, ens hem de tornar a plantejar aquesta qüestió: Beirut ha aconseguit escapar de l'última erupció de violència o la propera està a punt d'arribar?

Després de les revoltes de 2011, la situació a l'Orient Mitjà és tan tèntrica

Guerra Mundial els resultats del conflicte no són tan actuals com al Pròxim Orient. En cap altre lloc l'orgia de violència del segle XX no determina encara les condicions polítiques de la mateixa manera. L'anomenada Guerra Civil Europea, un terme usat per descriure el període de violència que va patir Europa a partir de 1914, es va acabar el 1945. La Guerra Freda es va acabar el 1990. Però les tensions que la Primera Guerra Mundial va desencadenar al món àrab continuen sent tan pronunciades com sempre. Bàsicament,

sivament, de la tradició, del poder i les arrels del seu fundador.

Només dos països de la regió —Egipte i l'Iran— tenen una història prou llarga i ininterrompuda per fer que la seva integritat com a estats sigui difícilment alterada, ni tan sols sota una crisi complicada. Dos estats més continuen dempeus sobre les bases erigides pels seus fundadors: la República Turca de Mustafà Kemal Atatürk i el Regne d'Aràbia Saudita, unida per Abd al-Asis Ibn Saud el 1932.

Aquests quatre països envolten el nucli de l'Orient Mitjà, compost per

L'intent britànic inicial de prendre Constantinoble va fallar a Gal·lípoli. Vora un milió d'armenis van ser assassinats o bé van morir de fam durant la

com sempre. Amb prou feines hi ha cap país de la regió que no hagi patit guerres o conflictes civils en les últimes dècades. I cap d'ells no sembla immune a un possible rebrot de violència en un futur pròxim. El moviment conegut com a Primavera Àrab s'està enfonsant en un pantà d'enderrocaments i contrarevoltes.

Això, però, només sorprendrà aquells que van veure les rebel·lions de Tunísia, Líbia, Egipte i Síria com a part d'un gir històric d'esdeveniments a l'Orient Mitjà. Els disturbis va ser un nou i sagnant començament, però també van ser el capítol més recent d'un conflicte regional gairebé ininterromput que va començar fa 100 anys i que mai no ha arribat realment al final.

'Els fills d'Anglaterra i França.'

En cap altre escenari de la Primera

l'Orient Mitjà es troba en la mateixa situació que Europa després del tractat de Versalles de 1919: al mig d'un mapa que no té en compte les realitats ètniques i confessionals de la regió.

A l'Àfrica, Hispanoamèrica i —després de la massacre de la Segona Guerra Mundial— Europa, la majoria de pobles han arribat a acceptar en gran mesura les fronteres que la història els ha imposat. Però no pas l'Orient Mitjà. Els estats que es van fundar a la regió a partir de 1914 i les fronteres que s'hi van dibuixar aleshores encara són considerades il·legítimes per part de molts dels seus propis ciutadans i els seus veïns. La legitimitat dels Estats de la regió, escriu l'historiador americà David Fromkin a *A peace to end all peace* ("Una pau per posar fi a la pau") —una obra que recull el sorgiment de l'Orient Mitjà modern— prové, exclu-

cinc països i un no-estat aparentment etern. Fromkin els anomena els "fills d'Anglaterra i França": el Líban, Síria, Jordània, l'Iraq, Israel i Palestina.

Cap conjunt de països no ha estat testimoni de tants conflictes, guerres civils, enderrocaments i atacs terroristes en les últimes dècades. Per entendre les causes d'aquesta anomalia històrica, cal considerar diversos factors: la depriment història de la regió abans de la Primera Guerra Mundial, el fracàs de l'elit àrab i la intervenció continuada de les superpotències des d'aleshores, el paper de l'islam polític, el descobriment de petroli, la fundació d'Israel i la Guerra Freda.

Una pau per posar fi a la pau.

Potser el més important, però, va ser la resolució sense sentit de dues potències colonials europees, Gran Bretanya i

França, que van ordenar aquesta part del món d'acord amb les seves pròpies necessitats i, literalment, van dibuixar "una línia a la sorra", segons el títol que l'historiador britànic James Barr va posar al seu llibre el 2011.

Encara no és clar què portarà la Primavera Àrab i en què es convertirà finalment l'Orient Mitjà. Imaginar escenaris apocalíptics és especular tant com l'esperança que la regió trobi el seu camí cap a unes noves fronteres més estables i unes millors estructures polítiques. Però d'on ve aquesta falta

a incloure, a part de l'actual Turquia, només l'Orient Mitjà, l'Iraq i una franja de terra a la península Àràbiga que s'estenia fins al Iemen.

Són aquestes regions, al sud de l'actual Turquia, les que es van convertir en el focus de les batalles de l'Orient Mitjà a la Primera Guerra Mundial. Durant 400 anys, la zona s'havia sumit a l'ombra de la història. Al segle XX, però, es va transformar ràpidament en el conjunt de conflictes que avui coneixem; un lloc on les ciutats s'han convertit, en poques paraules, en focus

de Francesc Josep I no va quedar clar si l'Imperi otomà entraria en la guerra i, si això passava, a quin bàndol es posicionaria. Poc després de l'inici del conflicte, però, Istanbul es va unir a Berlín i Viena. El 2 d'agost, els alemanys i els otomans van signar un pacte secret. Al cap de poc, dos vaixells de guerra alemanys —l'*SMS Goeben* i l'*SMS Breslau*— van iniciar un viatge des del Mediterrani occidental cap a Constantinoble. Quan hi van arribar, van ser lliurats a l'encara oficialment neutral armada otomana i van ser reba-

seva deportació. El triomf otomà a Gal·lipoli va marcar la pujada de Mustafà Kemal Atatürk, encara venerat a Turquia.

de legitimitat i manca de confiança que enverina l'Orient Mitjà? Com hem arribat a la situació que Fromkin descriu al seu llibre?

Istanbul, estiu de 1914: la capital de l'Imperi otomà sembla a mig món de distància de la sala assolellada a la vil·la imperial de Bad Ischl on el 28 de juliol l'emperador Francesc Josep I d'Àustria va signar el seu manifest i va desencadenar la Primera Guerra Mundial per declarar la guerra a Sèrbia. Durant segles, l'Imperi otomà havia controlat la Mediterrània meridional i oriental, des d'Iskenderun fins a Arish, des del Magrib fins a Suez. Però Algèria i Tunísia van caure en mans dels francesos, mentre que els britànics es van apoderar d'Egipte. El 1911, els italians establien un cap de pont a Líbia. A la vigília de la Primera Guerra Mundial, l'imperi s'havia reduït fins

de patiment: Bàssora, Bagdad, Alep, Damasc, Beirut, Gaza i Suez.

Els protagonistes de la Primera Guerra Mundial encara no eren plenament conscients que l'Imperi otomà s'assentava damunt d'una de les més grans reserves de petroli del món. Si ho haguessin sabut, la lluita a l'Orient Mitjà probablement hauria estat encara més violenta i brutal del que va ser. En aquella època, però, els objectius dels dos bàndols van ser determinats per un ordre mundial que es dissoldria al cap de quatre anys: la Gran Bretanya volia obrir una ruta marítima amb el seu aliat, Rússia, i es volia assegurar la connexió amb l'Índia a través del canal de Suez i el golf Pèrsic. L'Imperi alemany volia, precisament, evitar-ho.

El canvi cap a la perifèria. Durant dies després de la declaració de guerra

tejats com a *Yavuz* i *Midilli*. La tripulació alemanya s'hi va quedar, però va canviar l'uniforme.

Amb l'arribada dels dos vaixells de guerra al Corn d'Or i la posterior fortificació dels Dardanels, el *casus belli* s'havia establert: els otomans i els alemanys havien bloquejat la connexió entre Rússia i els seus aliats, els francesos i els britànics. Poc després, el *Goeben*, que feia onejar la bandera otomana, va bombardejar els ports russos de la mar Negra. A principi de novembre, Rússia, la Gran Bretanya i França van declarar la guerra a l'Imperi otomà.

A Londres, els estrategs van començar a considerar un intent de trencar el bloqueig dels Dardanels i prendre Constantinoble. El resultat va ser l'arribada d'una flota franco-britànica a l'extrem sud de la península de

Gal·lípoli tres mesos després. L'atac, que va començar amb un bombardeig naval, aviat va incloure una invasió de tropes de terra completa que va fracassar dramàticament. La victòria otomana va portar a la dimissió del Primer Lord de l'Almirallat britànic, Winston Churchill, i va establir les bases per a l'ascens de l'home que més tard fundaria la Turquia moderna: Mustafà Kemal Atatürk. La sagnant batalla també es va convertir en un trauma nacional per a Austràlia i Nova Zelanda: milers dels seus soldats van perdre la vida a Gal·lípoli.

La derrota dels aliats a Gal·lípoli va marcar un punt d'inflexió estratègic en la guerra a l'Orient Mitjà. Com que el seu pla per atacar el cor de l'Imperi otomà havia fracassat, els aliats van començar a centrar-se en la perifèria i es van marcar com a blanc les províncies àrabs, que estaven relativament poc defensades. Era un pla que es corresponia amb el desig àrab d'alliberar-se del jou de la dominació otomana. El juliol de 1915, Sir Henry McMahon, l'alt comissionat d'Egipte, va iniciar una correspondència secreta amb Hussein Bin Ali, xerif de Hiyaz i de la ciutat santa de la Meca. Ell i els seus fills, Ali, Faisal i Abdullah –juntament amb l'elit de Damasc– somiaven fundar un Estat nació àrab que s'estengués des de les muntanyes del Taure al sud-est de Turquia fins a la mar Roja i des del Mediterrani fins a la frontera amb l'Iran.

A l'octubre de 1915, McMahon va escriure una carta a Hussein en la qual declarava la voluntat de la Gran Bretanya –tret d'algunes reserves vagues– de “reconèixer i donar suport a la independència dels àrabs als territoris dins dels límits i les fronteres proposades pel xerif de la Meca”.

Els àrabs van complir la seva part de l'acord. Al juny de 1916 van iniciar la insurgència contra els otomans, una ajuda decisiva per a l'avanç britànic des del Sinaí cap a Damasc a través de Jerusalem. La seva rebel·lió va ser animada per l'arqueòleg britànic i agent secret Thomas Edward Lawrence, que passaria a la història com a Lawrence d'Àràbia.

La Gran Bretanya, però, no va complir del tot la seva part del tracte. En un comunicat enviat a principis de 1916,

Dalt, la guerra del Sis Dies, el 1967, i la guerra civil del Líban entre 1975 i 1990. Baix, imatge de Saddam Hussein durant la guerra d'Iran-Iraq, de 1980 a 1988.

Lawrence escrivia que la revolta àrab seria útil per a l'Imperi britànic perquè "s'adiu amb els nostres objectius immediats, la ruptura de 'bloc' islàmic i la derrota i la interrupció de l'Imperi otomà". Però el tipus d'Estat àrab unit en què pensaven els britànics no era en cap cas com el que volien Hussein i els seus fills. "Els Estats que el xerif crearia serien inofensius per a nosaltres. Els àrabs són molt menys estables que els turcs. Si actuem com cal es mantindran en un estat de mosaic polític, un teixit de petits principats gelosos incapaçs de cohesionar-se".

Més que els àrabs, per als britànics eren molt més importants els aliats francesos, amb els quals les seves tropes lluitaven i morien al front occidental. "L'amistat amb França", va dir el primer ministre britànic David Lloyd George al seu homòleg francès Georges Clemenceau, "val deu Síries". França era una potència colonial que feia anys que havia reclamat les províncies cristianes de l'Imperi otomà. La Gran Bretanya hauria preferit controlar la regió tota sola, però amb el seu enemic comú alemany atacant amb virulència, Londres estava disposat a dividir el botí esperat.

Tot i que McMahon s'escrivía amb el xerif Hussein, el parlamentari britànic Sir Mark Sykes negociava un acord contradictori amb el diplomàtic francès François Georges-Picot. L'acord preveia la divisió de les províncies àrabs que encara pertanyien als otomans de tal manera que França es quedaria les zones del nord i els anglesos les del sud. "M'agradaria traçar una línia des de l' 'e' d'Acre fins a l'última 'k' de Kirkuk", va dir Sykes mentre informava Downing Street de l'acord a finals de 1916.

L'anomenat acord Sykes-Picot era un document flagrantment imperialista. No tenia en compte la voluntat dels pobles afectats, ignorava les fronteres ètniques i confessionals existents al món àrab i kurd i d'aquesta manera va provocar els conflictes que encara afecten la regió 100 anys més tard. "Fins i tot per als estàndards de l'època", escriu James Barr, "era un pacte descaradament egoista".

El redisseny de Balfour. El document es va mantenir inicialment en se-

cret. Quan els bolxevics van completar la seva revolució a Moscou el 1917 i van fer públic l'acord Sykes-Picot, els britànics ja havien signat un altre acord secret que ni els àrabs ni els francesos coneixien.

El 2 de novembre de 1917, el ministre d'Afers Estrangers Arthur James Balfour va prometre a la Federació Sionista de la Gran Bretanya "l'establiment a Palestina d'una llar nacional per al poble jueu". Hi va haver diversos factors que van motivar els britànics a concedir als jueus oprimits el dret a l'autodeterminació i donar-los un tros de l'Imperi otomà per a aquest propòsit. Un dels més importants van ser les acusacions d'imperialisme contra Londres, que havien crescut a mesura que avançava la guerra. No és que els imperialistes del gabinet britànic compartissin aquestes preocupacions però els molestaven, sobretot perquè un dels crítics, Woodrow Wilson, acabava de ser reelegit com a president dels EUA.

"Tots els pobles han de ser lliures per determinar el seu propi sistema polític, el seu propi camí de desenvolupament, sense traves, sense amenaces, sense por", va proclamar Wilson el gener de 1917, a la vigília de l'entrada d'Amèrica a la guerra. En aquell moment, Wilson no estava al corrent de l'acord Sykes-Picot, però els britànics sospitaven que en última instància haurien de sincerar-se amb el seu nou aliat. D'aquesta manera, la declaració de Balfour pot ser vista com un esforç per evitar la reacció esperada dels EUA davant el redisseny arbitrari de l'Orient Mitjà per part de la Gran Bretanya.

Mentrestant, els britànics —amb l'ajuda dels àrabs— van anar establint fets militars sobre el terreny. Contra la rígida resistència otomana i alemanya, avançaven a través del Sinaí i Palestina cap a Damasc. Alhora, van anar pujant l'Eufrates fins a Bagdad i van ocupar l'Iraq. Entre 1915 i 1918, hi va haver més d'1,5 milions de soldats que combatien a l'Orient, amb diversos centenars de milers de víctimes mortals —sense incloure els vora un milió d'armenis que van ser assassinats o van morir de fam a l'Imperi otomà.

A l'octubre de 1918, la Primera Guerra Mundial es va acabar a la regió amb l'armistici de Mudros. L'Imperi otomà havia estat derrotat i, amb l'ex-

cepció d'Anatòlia, va ser dividit entre els vencedors i els seus aliats. La "pau per posar fi a la pau" va ser imposada a l'Orient Mitjà durant tot un segle.

Quan el president Wilson va arribar a París a principis de 1919 per a les negociacions de pau amb el primer ministre britànic Lloyd George i el líder francès Clemenceau, es va convertir en testimoni d'allò que per a ell va ser un espectacle inesperat. Els caps de les dues potències vencedores estaven profundament dividits i van entaular un duel oratori punyent. Clemenceau va insistir que se'ls donés el mandat de l'actual Líban i de la regió que s'estén fins al Tigris, incloent-hi el que avui és Síria. L'acord Sykes-Picot, després de tot, els garantia el control sobre la zona.

Preguntar als pobles. Els britànics, molt conscients del seu propi mandat a Palestina, i que acabaven de rebre informacions més precises en relació amb les immenses riqueses petrolíferes de la Mesopotàmia, s'hi van oposar. Concedir a França el mandat de Síria, després de tot, contradia les promeses que havien fet als àrabs al principi de la guerra. D'altra banda, els britànics van fer la guerra a l'Orient pràcticament pel seu compte, amb gairebé un milió de soldats i 125 mil morts i ferits.

Wilson va proposar una solució. El president americà va dir que l'única manera de saber si els veïns de Síria acceptarien un mandat francès i els de Palestina i Mesopotàmia el domini britànic, era esbrinant què volien els pobles de la regió. Era una idea simple i evident. Durant dos mesos, l'empresari de Chicago Charles Crane i el teòleg nord-americà Henry King van viatjar per l'Orient Mitjà i van entrevistar centenars d'àrabs eminents. Encara que els britànics i els francesos van fer tot el possible per influir-hi, els resultats van ser clars. Els sirians no volien ser part d'un mandat francès i els de Palestina no tenien gens d'interès a ser inclosos en el mandat britànic. Londres havia tingut èxit per evitar que els nord-americans fessin una altra enquesta a Mesopotàmia.

A l'agost, King i Crane van presentar el seu informe. Recomanaven un únic mandat que inclogués Síria i Palestina i que estigués sota el domini neutral dels

Iraq ha continuat sent un punt focal de la violència a la regió. Aquesta imatge mostra el bombardeig de Bagdad abans de la invasió del país pels mateixos nord-americans el 2003.

Estats Units en lloc del de les potències colonials europees. El fill de Hussein Faisal, que ells descrivien com a “tolerant i savi”, es convertiria en el cap d’aquest Estat àrab.

Avui dia, només els especialistes en l’Orient Mitjà coneixen l’informe King-Crane, però mirant enrere, representa una de les oportunitats perdudes més grans en la història recent de la regió. Sota la pressió dels britànics i els francesos, però també a causa de la greu malaltia que va afectar Wilson al setembre de 1919, l’informe es va amagar i només es va fer públic tres anys més tard. En aquella època, París i Londres havien acordat un nou mapa per a l’Orient Mitjà que s’oposava diametralment a les recomanacions fetes per King i Crane. França va dividir la seva àrea de mandat en els Estats del Líban i Síria, mentre que la Gran Bretanya va assumir el mandat de la Mesopotàmia, que més tard es va passar a dir Iraq, però no abans d’apropiar-se també la província de Mossul, rica en petroli. Entre Síria, l’Iraq i la seva àrea de mandat a Palestina, van establir un Estat neutral anomenat Transjordània.

En lloc de la nació Estat àrab que els britànics havien promès al xerif Hussein, les potències vencedores van dividir l’Orient en quatre països que,

a causa de les divisions geogràfiques i les estructures ètniques i confessionals, avui dia continuen sent dels països més difícils del món per governar.

Conseqüències fatals i de llarg termini. I sabien el que es feien. Just abans de signar els tractats es van plantejar on s’hauria de situar exactament la frontera nord de Palestina –i, per tant, més tard, la d’Israel–. Un assessor a Londres va escriure al primer ministre britànic Lloyd George: “La veritat és que qualsevol divisió del país àrab entre Alep i la Meca és antinatural. Per tant, qualsevol divisió que es faci ha de respondre a requisits pràctics. L’estratègia és la millor guia”. Al final, la decisió la va prendre un general britànic amb l’ajuda d’un director de la Companyia Anglo-persa de Petroli.

El món àrab, per descomptat, no va ser l’únic lloc on es van elaborar unes fronteres que les poblacions locals es van negar a acceptar. També va passar a Europa. No obstant això, a l’Orient Mitjà tres factors van provocar conseqüències fatals i de llarg termini.

El primer va ser que, si bé molts europeus havien començat a desenvolupar les seves identitats nacionals i les seves classes polítiques a principis del

segle XIX, la Primera Guerra Mundial va expulsar els àrabs dels seus somnis històrics. Els otomans van prendre un enfocament relativament permissiu per governar les seves províncies de l’Orient Mitjà, però també va contribuir poc a introduir qualsevol tipus d’estructura política a la regió o a promoure el desenvolupament d’una elit intel·lectual o econòmica. Al contrari, als primers senyals d’avanç d’una identitat nacional, els governants otomans s’encarregaven de fer desaparèixer o executar els líders del moviment. Aquest patrimoni pesava sobre l’Orient Mitjà a l’alba del segle XX, i la fusió premoderna d’Estat i religió obstaculitzava encara més el creixement polític de la regió.

El segon van ser els límits capriciosos que França i Gran Bretanya van traçar a les antigues províncies àrabs de l’Imperi otomà, que van transmetre la sensació que una conspiració estava en marxa, un sentiment que es va convertir en una obsessió en les dècades posteriors. Fins i tot avui dia continua la llegenda que el misteriós triangle que forma la frontera del desert entre Jordània i Aràbia Saudita és causa del cop que algú va fer al colze del secretari colonial, Winston Churchill, mentre dibuixava la línia. Això, per descomptat, no té sentit, però no s’allunya gaire de la manera com Sykes, Picot, Lloyd George i Clemenceau es van repartir la regió.

I en tercer lloc, a diferència d’Europa, al món àrab la tensió causada per una pau insostenible no va esclatar en una única erupció violenta. Durant la Segona Guerra Mundial, la regió no va ser cap escenari principal de la guerra.

Però els conflictes no resolts que va deixar la Primera Guerra Mundial, combinats amb els efectes indirectes de la catastròfica Segona Guerra Mundial a Europa –la fundació d’Israel, la Guerra Freda i la cursa pels recursos del golf Pèrsic– es van sumar a una opressió històrica de l’Orient Mitjà. El resultat ha estat un conflicte sense fi; un conflicte que avui, gairebé 100 anys després d’aquell fatídic estiu de 1914, encara no s’ha acabat.

Bernhard Zand

© *Der Spiegel*

Traducció de Paula Arnas Antolín